

TEISINGUMO TEISMO (antroji kolegija) SPRENDIMAS

2010 m. birželio 10 d.*

Sujungtose bylose C-395/08 ir C-396/08

dėl *Corte d'appello di Roma* (Italija) 2008 m. balandžio 11 d. sprendimais, kuriuos Teisingumo Teismas gavo 2008 m. rugsėjo 12 d., pagal EB 234 straipsnį pateiktų prašymų priimti prejudicinį sprendimą bylose

Istituto nazionale della previdenza sociale (INPS)

prieš

Tiziana Bruno,

Massimo Pettini (C-395/08)

ir

Istituto nazionale della previdenza sociale (INPS)

* Processo kalba: italų.

prieš

Daniela Lotti,

Clara Matteucci (C-396/08),

TEISINGUMO TEISMAS (antroji kolegija),

kurį sudaro kolegijos pirmininkas J. N. Cunha Rodrigues, teisėjai P. Lindh (pranešėja),
A. Rosas, A. Ó Caoimh ir A. Arabadžiev,

generalinė advokatė E. Sharpston,
posėdžio sekretorė R. Šereš, administratorė,

atsižvelgęs į rašytinę proceso dalį ir įvykus 2009 m. spalio 29 d. posėdžiui,

išnagrinėjęs pastabas, pateiktas:

— *Istituto nazionale della previdenza sociale (INPS)*, atstovaujamo advokato
A. Sgroi,

- T. Bruno ir M. Pettini bei D. Lotti ir C. Matteucci, atstovaujamų advokato R. Carlino,

- Italijos vyriausybės, atstovaujamos I. Bruni, padedamos *avvocato dello Stato* M. Russo,

- Europos Komisijos, atstovaujamos C. Cattabriga ir M. van Beek,

susipažinęs su 2010 m. sausio 21 d. posėdyje pateikta generalinės advokatės išvada,

priima šį

Sprendimą

- 1 Prašymai priimti prejudicinį sprendimą susiję su 1997 m. gruodžio 15 d. Tarybos direktyvos 97/81/EB dėl Bendrojo susitarimo dėl darbo ne visą darbo dieną, kuri sudarė UNICE, CEEP ir ETUC (OL L 14, 1998, p. 9; 2004 m. specialusis leidimas lietuvių k., 5 sk., 3 t., p. 267), aiškinimu.

- 2 Šie prašymai pateikti nagrinėjant bylas *Istituto nazionale della previdenza sociale* (toliau – INPS) prieš T. Bruno ir M. Pettini bei prieš D. Lotti ir C. Matteucci dėl įgyto darbo stažo nustatymo apskaičiuojant senatvės pensiją.

Teisinis pagrindas

Sąjungos teisė

- 3 Direktyvos 97/81 1 straipsnyje nustatyta, kad šia direktyva siekiama įgyvendinti Bendrąjį susitarimą dėl darbo ne visą darbo dieną, sudarytą 1997 m. birželio 6 d. tarp pagrindinių skirtingų pramonės šakų organizacijų, t. y. Europos pramonės ir darbavivių konfederacijų sąjungos (UNICE), Europos įmonių, kuriose dalyvauja valstybė, centro (CEEP) ir Europos profesinių sąjungų konfederacijos (ETUC), pridėtą prie šios direktyvos (toliau – Bendrasis susitarimas).

- 4 Direktyvos 97/81 3 konstatuojamoji dalis suformuluota taip:

„kadangi Bendrijos darbuotojų pagrindinių socialinių teisių chartijos 7 punktas, *inter alia*, nustato, kad „vidaus rinkos sukūrimas turi pagerinti Europos bendrijos darbuotojų gyvenimo ir darbo sąlygas. Šis procesas turi būti susijęs su nurodytų sąlygų derinimu, kartu tobulinant <...> darbo formas, išskyrus neterminuotas sutartis, o būtent terminuotas sutartis, darbą ne visą darbo dieną, laikiną ir sezoninį darbą“.

- 5 Direktyvos 97/81 5 konstatuojamoji dalis išdėstyta taip:

„kadangi Eseno Europos Vadovų Tarybos išvadose pabrėžiama, kad būtina imtis priemonių, kurios skatintų užimtumą ir moterų bei vyrų lygias galimybes, ir kviečiama imtis priemonių, siekiant didesnio užimtumo, ypač naudojant lankstesnį darbo organizavimą, kuris kartu patenkintų darbuotojų pageidavimus bei konkurencijos reikalavimus.“

- 6 Direktyvos 97/81 23 konstatuojamojoje dalyje nustatyta:

„kadangi Bendrijos darbuotojų pagrindinių socialinių teisių chartija pripažįsta kovos su visomis diskriminavimo formomis, ypač diskriminacijos dėl lyties, rasės, odos spalvos, įsitikinimų ar tikėjimo, svarbą.“

- 7 Bendrojo susitarimo preambulės pirmose dviejose dalyse nustatyta:

„Šis Bendrasis susitarimas yra indėlis į bendrą Europos užimtumo strategiją. Darbas ne visą darbo dieną pastaraisiais metais turėjo didelę įtaką užimtumui. Todėl šio susitarimo šalys šiai darbo formai skyrė labai daug dėmesio. Šalys ketina apsvarstyti panašių susitarimų, susijusių su kitomis lankstaus darbo formomis [lanksčiomis darbo formomis], reikalingumą.“

Pripažįstant aplinkybių įvairovę valstybėse narėse ir patvirtinant, kad darbas ne visą darbo dieną yra būdingas tam tikriems sektoriams ir profesinės veiklos sritims, šis susitarimas nustato bendruosius principus ir minimalius reikalavimus, susijusius su darbu ne visą darbo dieną. Jis rodo socialinių partnerių siekį sukurti bendrus pagrindus, pašalinant darbuotojų, dirbančių ne visą darbo dieną, diskriminavimą ir padedant plėtoti galimybes dirbti ne visą darbo dieną tiek darbdaviams, tiek darbuotojams priimtinu pagrindu.“

- 8 Pagrindinėms byloms svarbios šios Bendrojo susitarimo nuostatos:

„Konstatuojamoji dalis

<...>

5. Kadangi šio susitarimo šalys signatarės teikia didelę reikšmę priemonėms, suteikiančioms vyrams ir moterims daugiau galimybių dirbti ne visą darbo dieną ruošiantis pensijai, derinant profesinį ir šeimos gyvenimą ir naudojantis mokymo bei profesinio rengimo galimybėmis, kurios leistų tobulinti jų profesinius įgūdžius bei kilti tarnyboje, siekiant abipusės darbdavių ir darbuotojų naudos ir įmonių plėtros;

<...>

1 straipsnis: Tikslas

Bendrojo susitarimo tikslas:

- a) sudaryti sąlygas, kurios panaikintų darbuotojų, dirbančių ne visą darbo dieną, diskriminaciją ir gerintų darbo ne visą darbo dieną kokybę;

- b) sudaryti galimybes savanoriškumo pagrindu darbo ne visą darbo dieną plėtojimui ir prisidėti prie lankstaus darbo laiko grafiko organizavimo, atsižvelgiant į darbdavių ir darbuotojų reikmes.

<...>

3 straipsnis: Sąvokos

Šiame susitarime:

- 1) „Darbuotojas, dirbantis ne visą darbo dieną“ – darbuotojas, kurio įprastų darbo valandų skaičius, apskaičiuotas per savaitę arba pagal ne ilgesnį kaip vienerių metų darbo laiko vidurkį, yra mažesnis už panašaus darbuotojo, dirbančio visą darbo dieną, darbo valandas;

- 2) „Panašus darbuotojas, dirbantis visą darbo dieną“ – toje pačioje įmonėje visą darbo dieną dirbantis darbuotojas, kuris sudarė to paties tipo darbo sutartį arba palaiko tokius pačius darbo santykius ir atlieka tą patį arba panašų darbą (profesines pareigas), tinkamai atsižvelgiant į kitus motyvus, įskaitant darbo stažą ir kvalifikaciją (įgūdžius).

Jeigu įmonėje nėra panašaus darbuotojo, dirbančio visą darbo laiką, lyginama atsižvelgiant į taikytiną kolektyvinę sutartį arba, jei nėra taikytinos kolektyvinės sutarties, lyginama atsižvelgiant į nacionalinę teisę, kolektyvines sutartis arba praktiką.

4 straipsnis: Nediskriminavimo principas

1. Darbuotojams, dirbantiems ne visą darbo dieną, negali būti sudaromos blogesnės darbo sąlygos negu panašioje situacijoje esantiems darbuotojams, dirbantiems visą darbo dieną, tik dėl tos priežasties, kad jie dirba ne visą darbo dieną, nebent šis nevienodas požiūris yra objektyviai pagrįstas.
2. Prireikus taikomas *pro rata temporis* principas.
3. Valstybės narės ir (arba) socialiniai partneriai, atsižvelgdami į Europos teisės aktus, nacionalinę teisę, kolektyvines sutartis ir praktiką, nustato šio straipsnio taikymo priemones.

4. Valstybės narės, pasikonsultavusios su socialiniais partneriais pagal nacionalinę teisę, kolektyvines sutartis arba praktiką, ir (arba) socialiniai partneriai prireikus gali dėl objektyvių priežasčių sudaryti specialias darbo sąlygas, susijusias su darbo stažu, darbo laiku arba uždarbiu. Atsižvelgiant į 4 straipsnio 1 dalyje nurodytą nediskriminavimo principą, būtina nuolat peržiūrėti profesinę kvalifikaciją, susijusią su darbuotojų, dirbančių ne visą darbo dieną, galimybe naudotis specialiomis darbo sąlygomis.

5 straipsnis: Darbo ne visą darbo dieną galimybės

1. Pagal šio susitarimo 1 straipsnį ir pagal darbuotojų, dirbančių ne visą darbo dieną ir visą darbo dieną, nediskriminavimo principą:
 - a) valstybės narės, pasitarusios su socialiniais partneriais ir remdamosi nacionaline teise arba praktika, nustato ir peržiūri teisinio ar administracinio pobūdžio kliūtis, kurios gali apriboti darbo ne visą darbo dieną galimybes, ir prireikus šias kliūtis pašalinti;
 - b) socialiniai partneriai, neviršydami savo kompetencijos ir pagal kolektyvinių sutarčių nustatytą tvarką, turi nustatyti ir peržiūrėti kliūtis, kurios gali apriboti darbo ne visą darbo dieną galimybes, ir prireikus šias kliūtis pašalinti.

<...>“

Nacionalinė teisė

Įstatyminis dekretas Nr. 61/2000

- 9 Direktyva 97/81 perkelta į Italijos teisę 2000 m. vasario 25 d. Įstatyminiu dekretu Nr. 61, kuriuo įgyvendinama Direktyva 97/81/EB dėl Bendrojo susitarimo dėl darbo ne visą darbo dieną, kuri sudarė UNICE, CEEP ir ETUC (GURI Nr. 66, 2000 m. kovo 20 d.). Šio įstatyminio dekreto versijos, taikomos pagrindinėse bylose nagrinėjamiems ginčams (toliau – Įstatyminis dekretas Nr. 61), 1 straipsnyje pateikiamos tokios sąvokos:
- a) „visa darbo diena“ reiškia įprastą darbo trukmę, numatytą 2003 m. balandžio 8 d. Įstatyminio dekreto Nr. 66 3 straipsnio 1 dalyje, arba, kai taikytina, trumpesnę darbo laiką, numatytą bet kurioje taikytinoje kolektyvinėje sutartyje;
 - b) „ne visa darbo diena“ reiškia darbo trukmę, nustatytą individualioje sutartyje, kurios privalo laikytis darbuotojas ir kuri yra trumpesnė nei a punkte nurodyta darbo trukmė;
 - c) „„horizontalaus“ tipo darbo ne visą darbo dieną darbo santykiai“ reiškia tokius darbo santykius, kai nustatytas trumpesnis nei visos darbo dienos darbo laikas, palyginti su įprastu darbo laiku kiekvieną darbo dieną;

- d) „vertikalus“ tipo darbo ne visą darbo dieną darbo santykiai“ reiškia tokius darbo santykius, kai numatyta, kad darbas atliekamas dirbant visą darbo dieną, tačiau tik iš anksto nustatytais laikotarpiais per savaitę, mėnesį arba metus;
- d bis) „mišraus“ tipo darbo ne visą darbo dieną darbo santykiai“ reiškia darbo santykius, turinčius abiejų c ir d punktuose numatytų darbo ne visą darbo dieną rūšių požymių.
- e) „papildomas darbas“ reiškia darbą, atliekamą viršijant šalių sutartas darbo valandas 2 straipsnio antros pastraipos prasme, tačiau neviršijant darbo visą darbo dieną trukmės.“

10 Įstatyminio dekreto Nr. 61/2000 9 straipsnio 1 ir 4 dalys išdėstytos taip:

„1. Minimalus valandinis darbo užmokestis, į kurį atsižvelgiama apskaičiuojant socialines įmokas, mokamas už darbuotojus, dirbančius ne visą darbo dieną, nustatomas savaitės dienų, kuriomis buvo dirbama, esant įprastai darbo trukmei, skaičių padauginus iš minimalaus dienos darbo užmokesčio, numatyto 1983 m. rugsėjo 12 d. Dekreto įstatymo Nr. 463, su daliniais pakeitimais pertvarkyto į 1983 m. lapkričio 11 d. Įstatymą Nr. 638, 7 straipsnyje, ir gautą sumą padalijus iš valandų, dirbtų per savaitę, skaičiaus, esant įprastai darbo dienai, nacionalinėje atitinkamo sektoriaus kolektyvinėje sutartyje numatyto darbuotojams, dirbantiems visą darbo dieną.

<...>

4. Tuo atveju, kai darbo visą darbo dieną sutartis pakeičiama darbo ne visą darbo dieną sutartimi ir atvirksčiai, nustatant pensijos dydį atsižvelgiama į visą darbo stažą, apimantį darbo visą darbo dieną laikotarpius, ir darbo stažą, apimantį darbo ne visą darbo dieną laikotarpius, proporcingą realiai dirbtų valandų skaičiui.“

1983 m. rugsėjo 12 d. Dekretas įstatymas Nr. 463

- 11 1983 m. rugsėjo 12 d. Dekreto įstatymo Nr. 463 dėl skubių viešųjų išlaidų kontrolės priemonių aprūpinimo ir sveikatos srityje nuostatų, taikomų skirtinguose viešosios administracijos sektoriuose, kuriuo taip pat pratęsimi kai kurie terminai (GURI Nr. 250, 1983 m. rugsėjo 12 d.), iš dalies pakeisto 1983 m. lapkričio 11 d. Įstatymu Nr. 638, 7 straipsnyje nustatyta:

„1. Kiekvienais kalendoriniais metais, einančiais po 1983 m., apskaičiuojant senatvės pensiją, kurią moka [INPS], darbuotojams priskirtinas savaitinių įmokų skaičius per kalendorinius metus yra lygus tų pačių metų savaitių, kuriomis mokėtas darbo užmokestis arba kurių atžvilgiu priskirtasias įmokas reglamentuojančiomis nuostatomis įmokos pripažintos sumokėtomis [laikotarpiai prilyginami laikotarpiams, kuriais buvo mokėtas darbo užmokestis], skaičiui, jeigu bet kurią iš šių savaitių darbuotojui sumokėtas ar priklausantis darbo užmokestis arba darbo užmokestis, nuo kurio įmokos pripažintos sumokėtomis, yra ne mažesnis nei 30 % minimalios pensijos, kurią Darbuotojų pensijų fondas moka atitinkamų metų sausio 1 dieną. Per mokestinį laikotarpį, prasidedantį 1984 m. sausio 1 d., ir vėliau žemiausia dienos darbo užmokesčio riba, įskaitant vidutinio sutartinio darbo užmokesčio minimalią dienos normą, visoms socialinio draudimo ir socialinės pagalbos įmokoms negali būti mažesnė nei 7,5 % minimalios mėnesio pensijos, kurią Darbuotojų pensijų fondas moka atitinkamų metų sausio 1 dieną.

2. Priešingu atveju papildomai mokamos savaitinės įmokos, kurių dydis (suapvalintas į didesniąją pusę) gaunamas bendrą per kalendorinius metus darbuotojui sumokėtą ar priklausantį darbo užmokestį arba darbo užmokestį, nuo kurio įmokos pripažintos sumokėtomis, padalijus iš 1 dalyje minėto darbo užmokesčio. Nežiūrint to, kokia tikroji draudžiamąjį laikotarpio trukmė, taip apskaičiuotos įmokos priskirtinos laikotarpiui, apimančiam tokių skaičių savaitių, kuriomis laikoma, kad buvo mokėtas darbo užmokestis, arba kurių atžvilgiu įmokos pripažįstamos sumokėtomis, kiek yra sumokėta įmokų, skaičiuojant nuo paskutinės kalendorinių metų savaitės, kurią buvo dirbama ar kurios atžvilgiu įmokos pripažintos sumokėtomis.

3. 1 ir 2 dalių nuostatos taikomos laikotarpiams, einantiems po 1983 m. gruodžio 31 d., kitų išmokų, išskyrus pensijas, kurias privalo mokėti INPS, atžvilgiu.

4. Tais metais, kuriais pradedama mokėti pensija, darbuotojams priskirtinų savaitinių įmokų skaičius už laikotarpį nuo pirmosios metų dienos iki išėjimo į pensiją dienos nustatomas taikant 1–3 dalyse įtvirtintas taisykles tik už tas į atitinkamą laikotarpį įtrauktas savaites, kuriomis buvo faktiškai dirbama arba kurių atžvilgiu įmokos pripažintos sumokėtomis. Tas pats kriterijus taikomas ir kitoms socialinio draudimo ir socialinės pagalbos išmokoms.

5. Šio straipsnio 1, 2, 3 ir 4 punktuose numatytos nuostatos netaikomos namų ruošos darbus atliekantiems asmenims, žemės ūkio darbininkams, praktikantams ir karo tarnybos ar jai prilyginamos veiklos laikotarpiu. <...>“

Pagrindinė byla ir prejudiciniai klausimai

- 12 Atsakovai pagrindinėse bylose yra oro transporto įmonės *Alitalia* skrydžių įgulos nariai. Šie darbuotojai dirba pagal vadinamąją „vertikalaus cikliško tipo darbo ne visą darbo dieną“ sistemą. Tai yra darbo organizavimo būdas, kai darbuotojas dirba visą arba sutrumpintą darbo dieną, tačiau tik tam tikromis metų savaitėmis arba tam tikrais mėnesiais. Jie tvirtina, kad jų kolektyvinėje darbo sutartyje, atsižvelgiant į orlaivio personalo darbo specifiką, numatytas vienintelis darbo ne visą darbo dieną modelis, t. y. „vertikalaus cikliško“ tipo darbas ne visą darbo dieną.
- 13 Šie darbuotojai tvirtina, kad INPS į įmokų mokėjimo laikotarpį, pagal kurį nustatomos teisės į pensiją, įtraukė tik tuos laikotarpius, kuriais jie dirbo, ir neįtraukė laikotarpių, kuriais jie nedirbo, atitinkančių darbo laiko sutrumpinimą, palyginti su visą darbo dieną dirbančių atitinkamų darbuotojų darbo laiku. Jie pareiškė ieškinius *Tribunale di Roma*, ginčydami INPS jiems taikytą individualų įmokų mokėjimo laikotarpių sumažinimą. Šiuose ieškiniuose atsakovai pagrindinėse bylose iš esmės tvirtino, kad į įmokų mokėjimo laikotarpį neįtraukiant laikotarpių, kuriais nedirbta, skirtingai vertinami darbuotojai, dirbantys pagal „vertikalaus“ tipo darbo ne visą darbo dieną

sistemą, ir darbuotojai, pasirinkę vadinamojo „horizontalaus“ tipo darbo ne visą darbo dieną sistemą, pastariesiems taikant palankesnes sąlygas už tokios pačios trukmės darbą. Šiam teismui patenkinus minėtus ieškinius, INPS pateikė apeliacinį skundą *Corte d'appello di Roma*. Grįsdamas apeliaciją INPS iš esmės tvirtina, kad įmokų mokėjimo laikotarpiai, į kuriuos atsižvelgiama apskaičiuojant pensijas, yra tie, kuriais atsakovai pagrindinėse bylose realiai dirbo ir kuriais gavo atlyginimą bei mokėjo įmokas, nes šis skaičiavimas atliekamas *pro rata temporis*.

- 14 Tokiomis aplinkybėmis *Corte d'appello di Roma* nusprendė sustabdyti bylos nagrinėjimą ir pateikti Teisingumo Teismui šiuos abiejose pagrindinėse bylose vienodai suformuluotus prejudicinius klausimus:

- „1. Ar Italijos teisės nuostatos ([1983 m. lapkričio 11 d.] Įstatymo Nr. 638/83 7 straipsnio 1 dalis), pagal kurias, nustatant, ar įgyta teisė į pensiją, neatsižvelgiama į laikotarpius, kuriais nedirbta vadovaujantis „vertikalau“ tipo darbo ne visą darbo dieną sutartimi, atitinka Direktyvą (97/81) ir ypač (prie jos pridėto Bendrojo susitarimo) 4 straipsnį, įtvirtinantį nediskriminavimo principą?

2. Ar šios nacionalinės nuostatos atitinka Direktyvą [97/81] ir ypač [prie jos pridėto Bendrojo susitarimo] 1 straipsnį, kuriame numatyta, kad nacionalinėmis nuostatomis reikia palengvinti darbo ne visą darbo dieną plėtojimą, [minėto Bendrojo susitarimo] 4 straipsnį ir 5 straipsnį, kuriuo valstybės narės įpareigojamos pašalinti teisinio pobūdžio kliūtis, ribojančias darbo ne visą darbo dieną galimybes, neabejojant, jog aplinkybė, kad nustatant teisę į pensiją neatsižvelgiama į savaites, kuriomis nedirbta, atgraso darbuotojus nuo „vertikalau“ tipo darbo ne visą darbo dieną?

3. Ar [minėto Bendrojo susitarimo] 4 straipsnį, įtvirtinantį nediskriminavimo principą, galima taikyti įvairių tipų darbo ne visą darbo dieną sutartims, vadovaujantis tuo, kad „horizontalaus“ tipo darbo ne visą darbo dieną atveju, esant tokiam pačiam realiai dirbtų valandų, už kurias sumokėtas darbo užmokestis, kalendoriniais metais kiekiui, pagal nacionalinės teisės nuostatas atsižvelgiama į visas kalendorinių metų savaites, kitaip nei „vertikalaus“ tipo darbo ne visą darbo dieną atveju?“
- ¹⁵ 2008 m. gruodžio 3 d. Teisingumo Teismo pirmininko nutartimi bylos C-395/08 ir C-396/08 buvo sujungtos, kad būtų bendrai vykdomos rašytinė ir žodinė proceso dalys bei priimtas galutinis sprendimas.

Dėl prejudicinių klausimų

Dėl priimtimumo

- ¹⁶ INPS mano, kad prašymai priimti prejudicinį sprendimą yra nepriimtini, nes Bendrasis susitarimas netaikomas pagrindinėse bylose nagrinėjamos aplinkybės tiek *ratione materiae*, tiek *ratione temporis*.
- ¹⁷ Europos Komisija tvirtina, kad sprendimuose dėl prašymo priimti prejudicinį sprendimą tiksliai neapibūdintos faktinės ir teisinės aplinkybės, dėl kurių pradėtos pagrindinės bylos, ir todėl išreiškia tam tikrų abejonių dėl šių prašymų priimtimumo.

- 18 Pirmiausia reikia priminti, kad, vykstant SESV 267 straipsnyje numatytam procesui, tik bylą nagrinėjantis nacionalinis teismas, atsakingas už sprendimo priėmimą, atsižvelgdamas į konkrečios bylos aplinkybes, turi įvertinti, ar reikia pateikti prašymą priimti prejudicinį sprendimą, kad galėtų priimti savo sprendimą, ir Teisingumo Teismui pateikiamų klausimų svarbą. Todėl iš principo Teisingumo Teismas turi priimti sprendimą tuo atveju, kai pateikiami klausimai susiję su Sąjungos teisės išaiškinimu (visų pirma žr. 2007 m. liepos 18 d. Sprendimo *Lucchini*, C-119/05, Rink. p. I-6199, 43 punktą ir 2008 m. gruodžio 22 d. Sprendimo *Magoora*, C-414/07, Rink. p. I-10921, 22 punktą).
- 19 Pagal nusistovėjusią teismo praktiką nacionalinio teismo pateikiamiems klausimams, keliamiems dėl Sąjungos teisės išaiškinimo, kurių teisinės ir faktinės aplinkybės savo atsakomybe apibrėžia nacionalinis teismas ir šių aplinkybių tikslumo Teisingumo Teismui tikrinti nereikia, taikoma reikšmingumo prezumpcija. Teisingumo Teismas gali atsisakyti priimti sprendimą dėl nacionalinio teismo pateikto prejudicinio klausimo, tik jeigu akivaizdu, kad prašomas Sąjungos teisės išaiškinimas neturi jokio ryšio su pagrindinės bylos faktais arba dalyku, jeigu problema hipotetinė arba jeigu Teisingumo Teismas neturi faktinės ir teisinės informacijos, būtinos naudingai atsakyti į jam pateiktus klausimus (šiuo klausimu žr. 2007 m. birželio 7 d. Sprendimo *van der Weerd ir kt.*, C-222/05–C-225/05, Rink. p. I-4233, 22 punktą ir nurodytą teismų praktiką).
- 20 Šiuo atveju pagrindinėse bylose nagrinėjamas darbuotojų, pasirinkusių tam tikro, šiuo atveju – „vertikalaus cikliško“, tipo darbą ne visą darbo dieną, atžvilgiu tariamai diskriminacinis darbo stažo, reikalingo teisei į senatvės pensiją įgyti, apskaičiavimo taisyklių pobūdis. Prašymą priimti prejudicinį sprendimą pateikęs teismas klausia, ar šios apskaičiavimo taisyklės suderinamos su Direktyva 97/81. Sprendimuose pateikti prašymą priimti prejudicinį sprendimą šis teismas paaiškino, kodėl mano, jog atsakymas į Teisingumo Teismui pateiktus klausimus yra reikšmingas ir naudingas priimant sprendimus jo nagrinėjamosiose bylose. Nors šiuose sprendimuose nėra išsamiai išdėstytos reikšmingos taikomos nacionalinės teisės nuostatos, jie yra pakankamai tikslūs, kad Teisingumo Teismas galėtų naudingai atsakyti į jam pateiktus klausimus.

Klausimą, ar minėta direktyva ir Bendrasis susitarimas taikomi pagrindinėms byloms, reikia nagrinėti analizuojant prejudicinius klausimus iš esmės.

- 21 Todėl reikia pripažinti, kad prašymai priimti prejudicinį sprendimą yra priimtini.

Dėl esmės

- 22 Savo trimis klausimais prašymą priimti prejudicinį sprendimą pateikęs teismas iš esmės klausia, ar Bendrojo susitarimo 1, 4 ir 5 straipsniai draudžia tokias teisės nuostatas, kokios nagrinėjamos pagrindinėse bylose, tiek, kiek pagal jas apskaičiuojant darbuotojų, dirbančių pagal „vertikalaus cikliško“ tipo darbo ne visą darbo dieną sistemą, darbo stažą, reikalingą teisei į senatvės pensiją įgyti, neįtraukiami laikotarpiai, kuriais jie nedirbo, nors darbuotojams, dirbantiems pagal „horizontalaus“ tipo darbo ne visą darbo dieną sistemą, ir darbuotojams, dirbantiems visą darbo dieną, ši taisyklė netaikoma.
- 23 Pirmiausia reikia nustatyti, ar ir, jei taip, kokia apimtimi tokios aplinkybės, kokios nagrinėjamos pagrindinėse bylose, patenka į Direktyvos 97/81 ir Bendrojo susitarimo taikymo sritį dalyko ir laiko atžvilgiu.

Bendrojo susitarimo taikymo sritis

— Taikymas *ratione materiae*

- ²⁴ Direktyva 97/81 ir Bendruoju susitarimu siekiama skatinti darbą ne visą darbo dieną ir panaikinti visą darbo dieną ir ne visą darbo dieną dirbančių darbuotojų diskriminaciją (žr. 2008 m. balandžio 24 d. Sprendimo *Michaeler ir kt.*, C-55/07 ir C-56/07, Rink. p. I-3135, 21 punktą).
- ²⁵ Siekiant pašalinti diskriminaciją tarp darbuotojų, dirbančių ne visą darbo dieną, ir darbuotojų, dirbančių visą darbo dieną, Bendrojo susitarimo 4 straipsniu draudžiama darbuotojams, dirbantiems ne visą darbo dieną, sudaryti blogesnes darbo sąlygas nei atitinkamiems darbuotojams, dirbantiems visą darbo dieną, vien dėl to, kad jie dirba ne visą darbo dieną, nebent skirtingą požiūrį į šiuos darbuotojus galima pateisinti objektyviomis priežastimis.
- ²⁶ Reikia nustatyti, ar nuostatos, reglamentuojančios *Alitalia* įgulos narių teisę į pensiją, yra darbo sąlygos minėto 4 straipsnio prasme.
- ²⁷ Šiuo atžvilgiu reikia konstatuoti, kad Europos Sąjungos Taryba, priimdama Direktyvą 97/81, skirtą Bendrajam susitarimui įgyvendinti, rėmėsi Susitarimu dėl socialinės politikos, sudarytu tarp Europos bendrijos valstybių narių, išskyrus Jungtinę Didžiosios Britanijos ir Šiaurės Airijos Karalystę (OL C 191, 1992, p. 91), pridėtu prie protokolo (Nr. 14) dėl socialinės politikos, pridėto prie Europos bendrijos steigimo sutarties (toliau – Susitarimas dėl socialinės politikos), o būtent jo 4 straipsnio 2 dalimi, kurioje

nustatyta, kad Sąjungos lygmeniu sudaryti susitarimai įgyvendinami tose srityse, kurioms taikomas jo 32 straipsnis. Šios Susitarimo dėl socialinės politikos nuostatos perkeltos atitinkamai į EB 139 straipsnio 2 dalį ir EB 137 straipsnį.

- 28 Viena iš šių sričių yra Susitarimo dėl socialinės politikos 2 straipsnio 1 dalies antroje įtraukoje nurodytos „darbo sąlygos“; ši nuostata perkelta į EB 137 straipsnio 1 dalies b punktą su pakeitimais, padarytais Nicos sutartimi. Reikia pažymėti, kad remiantis vien šiomis Susitarimo dėl socialinės politikos nuostatomis arba Bendrojo susitarimo 4 straipsniu negalima nuspręsti, ar šiose dviejose nuostatose nurodytos užimtumo ir darbo sąlygos apima sąlygas, susijusias su tokiais elementais kaip atlyginimai ir pensijos, dėl kurių kilo klausimų pagrindinėse bylose. Todėl, siekiant išaiškinti minėtas nuostatas, pagal nusistovėjusią teismo praktiką reikia atsižvelgti ir į reglamentavimo, kurio dalis yra ši nuostata, kontekstą bei tikslus (pagal analogiją žr. 2008 m. balandžio 15 d. Sprendimo *Impact, C-268/06*, Rink. p. I-2483, 110 punktą).
- 29 Šiuo atžvilgiu iš Bendrojo susitarimo 1 straipsnio a punkto aišku, kad vienas iš jo tikslų „sudaryti sąlygas, kurios panaikintų darbuotojų, dirbančių ne visą darbo dieną, diskriminaciją ir gerintų darbo ne visą darbo dieną kokybę“. Bendrojo susitarimo preambulės antroje pastraipoje patikslinama, kad jis „rodo socialinių partnerių siekį sukurti bendrus pagrindus, pašalinant darbuotojų, dirbančių ne visą darbo dieną, diskriminavimą ir padedant plėtoti galimybes dirbti ne visą darbo dieną tiek darbdaviams, tiek darbuotojams priimtina pagrindu“; šis tikslas taip pat pabrėžiamas Direktyvos 97/81 11 konstatuojamojoje dalyje.
- 30 Bendruoju susitarimu, ypač jo 4 straipsniu, siekiama tikslo, kuris yra vienas iš pagrindinių tikslų, įrašytų į Susitarimo dėl socialinės politikos 1 straipsnį, ir kuris perkeltas į EB 136 straipsnio pirmą pastraipą, taip pat į ESV sutarties preambulės trečią pastraipą ir į 1989 m. gruodžio 9 d. Strasbūre įvykusiame Europos Tarybos susitikime priimtos Bendrijos darbuotojų pagrindinių socialinių teisių chartijos, kuri nurodyta minėtoje

EB sutarties nuostatoje, 7 punktą ir 10 punkto pirmą pastraipą. Šie pagrindiniai tikslai susiję su gyvenimo ir darbo sąlygų gerinimu ir tinkamos darbuotojų socialinės apsaugos sukūrimu. Konkrečiai kalbant, siekiama pagerinti darbuotojų, dirbančių ne visą darbo dieną, darbo sąlygas ir užtikrinti jų apsaugą nuo diskriminacijos, kaip tai patvirtina Direktyvos 97/81 3 it 23 konstatuojamosios dalys.

- 31 Galiausiai reikia pabrėžti, kad EB 136 straipsnio pirmoje pastraipoje, kurioje apibrėžiami tikslai, į kuriuos atsižvelgdama Taryba gali EB 137 straipsnyje išvardytose srityse EB 139straipsnio 2 dalies pagrindu sudaryti susitarimus Sąjungos lygmeniu su socialiniais partneriais, pateikiama nuoroda į 1961 m. spalio 18 d. Turine pasirašytą Europos socialinę chartiją, kurios I dalies 4 punkte tarp tikslų, kurių Susitariančio-sios Šalys įsipareigojo siekti pagal šios chartijos III dalies 20 straipsnį, numatyta visų darbuotojų teisė į „teisingą atlyginimą, garantuojantį normalų jų pačių ir jų šeimų gyvenimo lygį“ (minėto Sprendimo *Impact* 113 punktas).
- 32 Atsižvelgiant į Bendrojo susitarimo tikslus, jo 4 straipsnį reikia suprasti kaip įtvirtinantį Bendrijos socialinės teisės principą, kurio negalima aiškinti siaurai (pagal analogiją žr. 2007 m. rugsėjo 13 d. Sprendimo *Del Cerro Alonso*, C-307/05, Rink. p. I-7109, 38 punktą ir minėto Sprendimo *Impact* 114 punktą).
- 33 Bendrojo susitarimo 4 straipsnio aiškinimas, kad šio punkto prasme į „darbo sąlygų“ sąvoką neįtraukiamos tokios finansinės sąlygos, kurios susijusios su darbo užmokesčiu ir pensijomis, susiaurintų atitinkamiems darbuotojams teikiamos apsaugos nuo diskriminacijos apimtį ir pažeistų šiuo straipsniu siekiamą tikslą, nes būtų įtvirtintas skirtumas, pagrįstas darbo sąlygų pobūdžiu, nors apie tai visiškai neužsiminta šio straipsnio tekste.

- 34 Be to, taip aiškinant netektų prasmės Bendrojo susitarimo 4 straipsnio 2 dalyje pateikta nuoroda į *pro rata temporis* principą, iš esmės taikomą tik dalomoms išmokoms, t. y. išplaukiančioms iš finansinių darbo sąlygų, pavyzdžiui, susijusių su darbo užmokesčiu ir pensijomis (pagal analogiją žr. minėto Sprendimo *Impact* 116 punktą).
- 35 Žinoma, pagal Susitarimo dėl socialinės politikos 2 straipsnio 6 dalį, kuri perkelta į EB 137 straipsnio 5 dalį, su pakeitimais, padarytais Nicos sutartimi, šio straipsnio nuostatos „netaikomos darbo užmokesčiui, teisei jungtis į asociacijas, teisei streikuoti ar teisei imtis lokautų“. Vis dėlto, kaip Teisingumo Teismas jau nusprendė EB 137 straipsnio 5 dalies atžvilgiu, kadangi ši nuostata yra nuo to paties straipsnio 1–4 dalių leidžianti nukrypti nuostata, šioje dalyje reglamentuojamos sritys turi būti aiškinamos siaurai, kad nebūtų pažeista 1–4 dalių taikymo sritis ir nebūtų užginčyti EB 136 straipsniu siejami tikslai (žr. minėtų sprendimų *Del Cerro Alonso* 39 punktą ir *Impact* 122 punktą).
- 36 Konkrečiau kalbant apie išimtį, susijusią su EB 137 straipsnio 5 dalyje numatytu „darbo užmokesčiu“, jau nuspręsta, jog ji paaiškinama tuo, kad nacionaliniu lygmeniu darbo užmokesčio lygis nustatomas socialinių partnerių susitarimu ir tai yra valstybių narių kompetencija šioje srityje. Šiomis aplinkybėmis buvo nuspręsta, kad tikslinga dabartinėje Sąjungos teisėje nederinti darbo užmokesčio lygio nustatymo taikant EB 136 ir paskesnius straipsnius (žr. minėtų sprendimų *Del Cerro Alonso* 40 ir 46 punktus bei *Impact* 123 punktą).
- 37 Todėl šią išimtį reikia suprasti kaip apimančią priemones, suvienodinančias visas darbo užmokesčių sudarančias sudedamąsias dalis arba jų dalį ir (arba) jų lygį valstybėse narėse ar minimalaus atlyginimo įvedimą, o tai prilygtų tiesioginiam Sąjungos teisės kišimuisi nustatant joje darbo užmokesčių. Tačiau ji negali apimti visų tam tikrą ryšį su darbo užmokesčiu turinčių atvejų, nes dėl to kai kurios iš EB 137 straipsnio 1 dalyje

numatytų sričių prarastų didelę savo reikšmės dalį (pagal analogiją žr. minėto Sprendimo *Impact* 125 punktą).

- 38 Vadinas, Susitarimo dėl socialinės politikos 2 straipsnio 6 dalyje įtvirtinta ir į EB 137 straipsnio 5 dalį perkelta išlyga nedraudžia Bendrojo susitarimo 4 straipsnio aiškinti kaip įpareigojančio valstybes nares užtikrinti, kad darbuotojų, dirbančių ne visą darbo dieną, nediskriminavimo principas taikomas ir darbo užmokesčio atžvilgiu, laikantis, kai to reikia, *pro rata temporis* principo.
- 39 Nors įvairių darbuotojo darbo užmokesčio sudedamųjų dalių dydžio nustatymas nepriskiriamas Sąjungos teisės aktų leidėjo kompetencijai ir, be abejojimo, priskiriamas skirtingų valstybių narių kompetentingų valdžios institucijų kompetencijai, naudodamasi savo įgaliojimais Sąjungos kompetencijai nepriskiriamose srityse šios institucijos turi laikytis Sąjungos teisės (šiuo klausimu žr. minėto Sprendimo *Impact* 129 punktą), būtent Bendrojo susitarimo 4 straipsnio.
- 40 Iš to matyti, kad nustatydamas darbo užmokesčio sudedamąsias dalis ir jų dydį kompetentingos nacionalinės valdžios institucijos turi pagal terminuotą darbo sutartį dirbančių darbuotojų atžvilgiu taikyti Bendrojo susitarimo 4 punkte įtvirtintą nediskriminavimo principą.
- 41 Kiek tai susiję su pensijomis, reikia patikslinti, kad pagal nusistovėjusią Teisingumo Teismo praktiką dėl EB sutarties 119 straipsnio, o nuo 1999 m. gegužės 1 d. – dėl EB 141 straipsnio, susijusių su vienodo požiūrio į vyrus ir moteris principu darbo

užmokesčio atžvilgiu, EB 141 straipsnio 2 dalies antros pastraipos prasme „darbo užmokesčio“ sąvoka apima pensijas, kurios mokamos dėl darbuotojo ir darbdavio darbo santykių, išskyrus pensijas, mokamas pagal teisės aktuose įtvirtintą sistemą, kuri finansuojama iš darbuotojų, darbdavių, o kartais ir viešosios valdžios institucijų lėšų ne tiek dėl darbo santykių, o dėl socialinės politikos priežasčių (visų pirma žr. 1971 m. gegužės 25 d. Sprendimo *Defrenne*, 80/70, Rink. p. 445, 7 ir 8 punktus; 1986 m. gegužės 13 d. Sprendimo *Bilka-Kaufhaus*, 170/84, Rink. p. 1607, 16–22 punktus; 1990 m. gegužės 17 d. Sprendimo *Barber*, C-262/88, Rink. p. I-1889, 22–28 punktus ir 2003 m. spalio 23 d. Sprendimo *Schönheit ir Becker*, C-4/02 ir C-5/02, Rink. p. I-12575, 56–64 punktus).

- 42 Atsižvelgiant į šią teismo praktiką, reikia pripažinti, kad „darbo sąlygos“ pagal Bendrojo susitarimo 4 straipsnio 1 dalį apima pensijas, mokamas dėl darbuotojo ir darbdavio darbo santykių, išskyrus teisės aktuose numatytas socialinio draudimo pensijas, kurios mokamos ne dėl tokių santykių, o dėl socialinės politikos priežasčių (pagal analogiją žr. minėto Sprendimo *Impact* 132 punktą).
- 43 Tokį aiškinimą patvirtina Bendrojo susitarimo preambulės trečia pastraipa, pagal kurią susitarimo šalys „pripažįsta, kad dalykai, susiję su įstatymais įtvirtinta socialine apsauga, paliekami spręsti valstybėms narėms“ ir valstybės narės raginamos sukonkretinti 1996 m. gruodžio mėn. Dubline susitikusioje Europos Vadovų Taryboje priimtą deklaraciją dėl užimtumo, kurioje, be kita ko, pabrėžiama, jog būtina pritaikyti socialinės apsaugos sistemas prie naujų darbo modelių ir suteikti tinkamą apsaugą pagal tokius modelius įdarbintiems asmenims.
- 44 Šį išaiškinimą taip pat patvirtina tai, kad Bendruoju susitarimu, kuri sudarė socialiniai partneriai, atstovaujami skirtingų pramonės šakų organizacijų, nesiekama nei reglamentuoti klausimų, susijusių su socialine apsauga, nei nustatyti įpareigojimų nacionalinėms socialinės apsaugos įstaigoms, kurios nebuvo šio susitarimo šalys

(pagal analogiją žr. 2009 m. liepos 16 d. Sprendimo *Gómez-Limón Sánchez-Camacho*, C-537/07, Rink. p. I-6525, 48–50 punktus).

- 45 Bendrojo susitarimo 4 straipsnio 1 dalis taikoma pensijoms, kurios priklauso nuo darbuotojo ir darbdavio darbo santykių, išskyrus teisės aktuose numatytas socialinio draudimo pensijas, todėl reikia nustatyti, ar pagrindinėse bylose nagrinėjamas pensijų režimas priklauso vienai, ar kitai kategorijai. Siekiant tai padaryti, reikia pagal analogiją taikyti teismo praktikoje suformuluotus kriterijus, skirtus nustatyti, ar senatvės pensija patenka į EB 141 taikymo sritį.
- 46 Šiuo atžvilgiu reikia priminti, jog tik kriterijus, pagrįstas teiginiu, kad pensija mokama darbuotojui dėl jo darbo santykių su buvusiu darbdaviu, t. y. darbo kriterijus, išplaukiantis iš pačios EB 141 straipsnio formuluotės, gali būti lemiamas. Vis dėlto šis kriterijus negali būti išimtinis, nes pensijos, mokamos pagal teisėtą socialinės apsaugos sistemas, visiškai ar iš dalies gali būti nustatomos atsižvelgiant į darbo užmokestį. Tačiau tokios pensijos nėra užmokestis EB 141 straipsnio prasme (žr. minėto Sprendimo *Schönheit ir Becker* 56 ir 57 punktus bei nurodytą teismų praktiką).
- 47 Vis dėlto su socialine politika, valstybės organizavimu, etika ar net biudžetu susijusiems motyvams, kurie darė ar galėjo daryti poveikį nacionaliniam įstatymų leidėjui nustatant sistemą, negali būti teikiama pirmenybė, jei pensija skiriama tik tam tikrai darbuotojų kategorijai, jei ji tiesiogiai priklauso nuo išdirbtų laikotarpių, o jos dydis apskaičiuojamas remiantis paskutiniu darbo užmokesčiu (žr. minėto Sprendimo *Schönheit ir Becker* 58 punktą ir nurodytą teismų praktiką).

- 48 Siekiant nustatyti, ar senatvės pensija, mokama pagal *Alitalia* įgulos nariams taikomą sistemą, patenka į Bendrojo susitarimo taikymo sritį, reikia išnagrinėti, ar ši pensija atitinka pirmesniame punkte minėtas tris sąlygas. Būtent nacionalinis teismas, vienintelis kompetentingas įvertinti savo nagrinėjamų bylų faktines aplinkybes ir aiškinti taikytiną nacionalinę teisę, turi nustatyti, ar šios trys sąlygos tenkinamos.
- 49 Vis dėlto, priimdamas prejudicinį sprendimą, Teisingumo Teismas prireikus gali pateikti paaiškinimų, kurie nacionaliniam teismui padėtų atlikti savąjį aiškinimą (visų pirma žr. 2006 m. lapkričio 23 d. Sprendimo *Asnef-Equifax ir Administración del Estado*, C-238/05, Rink. p. I-11125, 40 punktą ir nurodytą teismų praktiką).
- 50 Aplinkybė, kad *Alitalia* įgulos narių pensijų sistemą administruoja valstybinė įstaiga INPS, kuri taip pat, vadovaudamasi teisės nuostatomis, administruoja Italijos socialinės apsaugos sistemą, nėra lemiamas vertinant, ar ši pensijų sistema priskirtina prie įstatymais nustatytos socialinės apsaugos sistemos, ar, atvirkščiai, ją reikia vertinti kaip vieną iš atlyginimo sąlygų (šiuo klausimu visų pirma žr. 2008 m. balandžio 1 d. Sprendimo *Maruko*, C-267/06, Rink. p. I-1757, 57 punktą).
- 51 Taip pat neturi lemiamos reikšmės, ar *Alitalia* akcininkai yra viešieji, ar privatūs asmenys, nes teismo praktikoje jau pripažinta, jog jei tenkinamos šio sprendimo 47 punkte nurodytos trys sąlygos, pensija, kurią viešasis darbdavys perveda pareigūnui, visiškai prilygsta pensijai, kurią privatus darbdavys perveda savo buvusiems darbuotojams (žr. minėto Sprendimo *Schönheit ir Becker* 58 punktą).

— Taikymas *ratione temporis*

- 52 INPS iš esmės tvirtina, kad Bendrąjį susitarimą galima taikyti tik darbo laikotarpiams,ėjusiems po to, kai įsigaliojo nacionalinė priemonė, užtikrinanti Direktyvos 97/81 perkėlimą, t. y. Įstatyminis dekretas Nr. 61/2000. Apskaičiuojant T. Bruno, D. Lotti ir C. Matteucci darbo stažą, reikalingą teisei į pensiją įgyti, reikia atsižvelgti, vien arba iš dalies, į laikotarpius prieš pasibaigiant Direktyvos 97/81 perkėlimo terminui, kurie atitinkamai nepatenka į Bendrojo susitarimo taikymo sritį.
- 53 Šiuo atžvilgiu reikia priminti, kad pagal nusistovėjusią teismo praktiką nauja taisyklė, išskyrus išimtis, paprastai taikoma nedelsiant būsimums padėties, susiklosčiusios galiojant ankstesnei taisyklei, pasekmėms (šiuo klausimu visų pirma žr. 1970 m. balandžio 14 d. Sprendimo *Brock*, 68/69, Rink. p. 171, 7 punktą; 1986 m. liepos 10 d. Sprendimo *Licata prieš CES*, 270/84, Rink. p. 2305, 31 punktą; 2002 m. balandžio 18 d. Sprendimo *Duchon*, C-290/00, Rink. p. I-3567, 21 punktą; 2008 m. gruodžio 11 d. Sprendimo *Komisija prieš Freistaat Sachsen*, C-334/07 P, Rink. p. I-9465, 43 punktą ir 2008 m. gruodžio 22 d. Sprendimo *Centeno Mediavilla ir kt. prieš Komisiją*, C-443/07 P, Rink. p. I-10945, 61 punktą).
- 54 Kaip generalinė advokatė pažymėjo išvados 39 punkte, nei Direktyva 97/81, nei Bendrasis susitarimas nenukrypsta nuo pirmesniame šio sprendimo punkte nurodyto bendrojo principo.
- 55 Tad darbo stažo, reikalingo teisei į tokias pensijas, kokios nagrinėjamos pagrindinėse bylose, įgyti, apskaičiavimas yra reglamentuojamas Direktyvos 97/81 nuostatomis, įskaitant darbo laikotarpius iki jos įsigaliojimo dienos.

— Dėl pirmojo klausimo

- 56 Pirmuoju klausimu prašymą priimti prejudicinį sprendimą pateikęs teismas iš esmės klausia, ar Bendrojo susitarimo 4 straipsniu, kuriame įtvirtintas nediskriminavimo principas, draudžiamos tokios valstybės narės teisės nuostatos, kokios nagrinėjamos pagrindinėse bylose, jei pagal jas apskaičiuojant darbo stažą, reikalingą teisei į senatvės pensiją įgyti, „vertikalaus cikliško“ tipo darbo ne visą darbo dieną atveju neįtraukiami laikotarpiai, kuriais nedirbta.
- 57 Bendrojo susitarimo 4 straipsnio 1 punkte numatyta, kad darbuotojams, dirbantiems ne visą darbo dieną, negali būti sudaromos blogesnės darbo sąlygos nei panašioje situacijoje esantiems darbuotojams, dirbantiems visą darbo dieną, tik dėl tos priežasties, kad jie dirba ne visą darbo dieną, nebent šis nevienodas požiūris yra objektyviai pagrįstas.
- 58 Šioje nuostatoje įtvirtintas draudimas diskriminuoti yra tik speciali bendrojo vienodo požiūrio principo, kuris yra vienas iš pagrindinių Sąjungos teisės principų, išraiška (žr. 2004 m. spalio 12 d. Sprendimo *Wippel*, C-313/02, Rink. p. I-9483, 54 ir 56 punktus).
- 59 Todėl reikia išnagrinėti, ar aplinkybė, kad apskaičiuojant darbo stažą, reikalingą teisei į senatvės pensiją įgyti, neįtraukiami laikotarpiai, kuriais darbuotojai, dirbantys pagal „vertikalaus cikliško“ tipo darbo ne visą darbo dieną sistemą, nedirbo, vien todėl, kad jie dirbo ne visą darbo dieną, reiškia, kad šiems darbuotojams sudaromos blogesnės sąlygos nei panašioje padėtyje esantiems darbuotojams, dirbantiems visą darbo dieną.

- 60 Šiuo atžvilgiu minėto Bendrojo susitarimo 3 straipsnyje pateikiami sąvokos „panašus darbuotojas, dirbantis visą darbo dieną“ kriterijai. Šio straipsnio 2 punkto pirmoje pastraipoje ji apibrėžta kaip „toje pačioje įmonėje visą darbo dieną dirbantis darbuotojas, kuris sudarė to paties tipo darbo sutartį arba palaiko tokius pačius darbo santykius ir atlieka tą patį arba panašų darbą (profesines pareigas), tinkamai atsižvelgiant į kitus motyvus, įskaitant darbo stažą ir kvalifikaciją (įgūdžius)“. Pagal to paties straipsnio 2 punkto antrą pastraipą, jeigu toje pačioje įmonėje nėra panašaus darbuotojo, dirbančio visą darbo laiką, „lyginama atsižvelgiant į taikytiną kolektyvinę sutartį arba, jei nėra taikytinos kolektyvinės sutarties, lyginama atsižvelgiant į nacionalinę teisę, kolektyvines sutartis arba praktiką“.
- 61 Apskaičiuojant šį darbo stažą darbuotojo, dirbančio visą darbo dieną, atveju laikotarpis, į kurį atsižvelgiama, atitinka darbo santykių trukmę. Tačiau darbuotojų, dirbančių pagal „vertikalaus cikliško“ tipo darbo ne visą darbo dieną sistemą, darbo stažas nėra nustatomas, remiantis tuo pačiu pagrindu, nes jis apskaičiuojamas tik realiai dirbtų laikotarpių atžvilgiu, atsižvelgiant į sutrumpintą darbo laiką.
- 62 Taigi darbuotojas, dirbantis visą darbo dieną, už dvylikos paeilui dirbtų mėnesių laikotarpį įgyja vienu metų darbo stažą, į kurį atsižvelgiama nustatant datą, nuo kurios jis gali įgyti teisę į pensiją. Tačiau panašioje padėtyje esantis darbuotojas, pasirinkęs 25 % sutrumpintą darbo laiką pagal „vertikalaus cikliško“ tipo darbo ne visą darbo dieną sistemą, už tą patį laikotarpį įgis tik 75 % darbo stažo, kuris pripažintas jo kolegai, dirbančiam visą darbo dieną, ir tai tik todėl, kad jis dirba ne visą darbo dieną. Vadinasi, nors jie dirbo pagal realiai vienodos trukmės darbo sutartis, darbuotojas, dirbęs ne visą darbo dieną, kaupia darbo stažą, reikalingą teisei į senatvės pensiją įgyti, daug lėčiau nei darbuotojas, dirbantis visą darbo dieną. Taigi kalbama apie skirtingą požiūrį, pagrįstą vien tuo, kad dirbama ne visą darbo dieną.

- 63 INPS ir Italijos vyriausybė iš esmės tvirtina, kad šis skirtumas nereiškia skirtingo požiūrio, nes darbuotojai, dirbantys visą darbo dieną, ir darbuotojai, dirbantys pagal „vertikalaus cikliško“ tipo darbo ne visą darbo dieną sistemą, nėra toje pačioje padėtyje. Jie tvirtina, kad kiekvienai iš šių kategorijų priklausantys darbuotojai įgyja darbo stažą, atitinkantį realiai dirbtus laikotarpius. Jie pabrėžia, kad darbdaviai moka socialines įmokas tik už dirbtus laikotarpius ir kad pagal Italijos teisę laikotarpių, kuriais nedirbta, atžvilgiu visi darbuotojai, dirbantys ne visą darbo dieną, gali savanoriškai nusipirkti darbo stažo kreditus.
- 64 Vis dėlto reikia priminti, kad nediskriminavimo tarp darbuotojų, dirbančių ne visą darbo dieną, ir darbuotojų, dirbančių visą darbo dieną, principas taikomas darbo sąlygoms, tarp kurių yra užmokestis; ši sąvoka, kaip konstatuota šio sprendimo 42–46 punktuose, apima ir pensijas, išskyrus tas, kurios mokamos pagal socialinės apsaugos sistemą. Vadinasi, darbuotojų, dirbančių ne visą darbo dieną, užmokestis turi atitikti darbuotojų, dirbančių visą darbo dieną, užmokestį su sąlyga, kad taikomas *pro rata temporis* principas, įtvirtintas Bendrojo susitarimo 4 straipsnio 2 punkte.
- 65 Pagal *pro rata temporis* principą pensijos sumos apskaičiavimas tiesiogiai priklauso nuo darbuotojo dirbto laiko ir atitinkamų įmokų. Šiuo atžvilgiu reikia priminti, kad Teisingumo Teismas jau yra nusprendęs, jog pagal Sąjungos teisę nedraudžiama darbo ne visą darbo dieną atveju apskaičiuojant senatvės pensiją taikyti *pro rata temporis* taisyklę. Iš tiesų tai, kad atsižvelgiama į darbuotojo, dirbančio ne visą darbo dieną, realiai per visą jo darbo laikotarpį dirbtą laiką, palyginti su darbo laiku, kurį išdirbo darbuotojas, per visą savo karjerą dirbęs visos darbo dienos režimu, yra objektyvus kriterijus, kuriuo vadovaujantis galima proporcingai sumažinti jo teises į pensiją (šiuo klausimu žr. minėtų sprendimų *Schönheit ir Becker* 90 ir 91 punktus bei *Gómez-Limón* 59 punktą).

- 66 Tačiau *pro rata temporis* principas netaikomas nustatant teisės į pensiją įgijimo datą, nes ji priklauso tik nuo darbuotojo įgyto darbo stažo trukmės. Šis darbo stažas iš tiesų atitinka realų darbo santykių laikotarpį, o ne per jį dirbtą laiką. Pagal nediskriminavimo tarp darbuotojų, dirbančių ne visą darbo dieną, ir darbuotojų, dirbančių visą darbo dieną, principą darbuotojo, dirbančio ne visą darbo dieną, darbo stažą, į kurį atsižvelgiama nustatant teisės į pensiją įgijimo datą, reikia apskaičiuoti taip pat, kaip jis būtų apskaičiuojamas, jei darbuotojas dirbtų visos darbo dienos režimu, įtraukiant ir visus laikotarpius, kuriais jis nedirbo.
- 67 Šio sprendimo 61 punkte nustatytą skirtingą požiūrį patvirtina ir aplinkybė, paaiškėjusi per diskusijas Teisingumo Teisme, kad „vertikalaus cikliško“ tipo darbas ne visą darbo dieną yra vienintelis darbo ne visą darbo dieną tipas, kurį gali pasirinkti *Alitalia* įgulos nariai pagal jiems taikomą kolektyvinę sutartį.
- 68 Vadinas, tokiomis teisės nuostatomis, kokios nagrinėjamos pagrindinėse bylose, darbuotojams, dirbantiems pagal „vertikalaus cikliško“ tipo darbo ne visą darbo dieną sistemą, sudaromos blogesnės sąlygos nei panašioms darbuotojams, dirbantiems visą darbo dieną, vien dėl to, kad jie dirba ne visą darbo dieną.
- 69 Iš Bendrojo susitarimo 4 straipsnio 1 punkto matyti, kad toks skirtingas požiūris neprieštarauja nediskriminavimo principui, tik jei jis pagrįstas objektyviomis priežastimis.

- 70 Paprašytos paaiškinti priežastis, kuriomis galima pateisinti minėtą skirtingą požiūrį, INPS ir Italijos vyriausybė per posėdį pareiškė, kad „vertikalaus cikliško“ tipo darbo ne visą darbo dieną sutartis pagal Italijos teisę laikotarpiams, kuriais nebuvo dirbta, laikoma sustabdyta ir per šiuos laikotarpius nemokamas nei joks užmokestis nei įmokos.
- 71 Pirma, reikia pažymėti, jog iš pirmo žvilgsnio šį pateisinimą sunku suderinti su aplinkybe, kad Teisingumo Teismui pateiktos bylos ir jame vykusios diskusijos įrodė, jog viešosios tarnybos darbuotojų atžvilgiu Italijos teisėje, t. y. 1988 m. gruodžio 29 d. Įstatymo Nr. 554 dėl nuostatų darbo valstybinėse įstaigose srityje (GURI Nr. 1, 1989 m. sausio 2 d.) 8 straipsnyje, aiškiai nustatyta, kad „siekiant įgyti teisę į pensiją iš atitinkamos administracijos <...>, tarnybos metai, kuriais dirbta ne visos darbo dienos režimu, įtraukiami jų nesutrumpinant“. Jau šis sistemos skirtumas kelia abejonių dėl INPS ir Italijos vyriausybės pateiktų pateisinimų tinkamumo.
- 72 Antra, reikia priminti, kad pagal Bendrojo susitarimo 3 straipsnį darbuotojo, dirbančio ne visą darbo dieną, sąvoka apibrėžiama nurodant tik aplinkybę, kad normali jo darbo trukmė yra trumpesnė nei normali panašaus dabuotojo, dirbančio visą darbo dieną, darbo trukmė. Taigi darbas ne visą darbo dieną yra atskiras darbo santykių įgyvendinimo būdas, apibūdinamas tik normalios darbo trukmės sumažinimu. Šios charakteristikos negalima prilyginti atvejui, kai darbo sutarties, kurioje numatytas darbo visą arba ne visą darbo dieną režimas, vykdymas sustabdomas dėl kliūties ar laikinos pertraukos, kurį lėmė darbuotojo ar įmonės sumetimai arba išorės priežastys. Iš tiesų laikotarpiai, kuriais nedirbta, atitinkantys darbo ne visą darbo dieną sutartyje numatytą darbo laiko sumažinimą, susidaro normaliai įgyvendinant šią sutartį, o ne dėl jos vykdymo sustabdymo. Darbas ne visą darbo dieną nėra užimtumo pertraukimas (pagal analogiją su padalytu darbu žr. 1998 m. birželio 17 d. Sprendimo *Hill ir Stapleton*, C-243/95, Rink. p. I-3739, 32 punktą).

73 Kadangi INPS ir Italijos vyriausybės argumentus galima suprasti kaip tvirtinimą, jog pagrindinėse bylose nagrinėjamas skirtingas požiūris pateisinamas tuo, kad laikotarpiais, atitinkančiais darbo laiko sutrumpinimą pagal darbo ne visą darbo dieną sutartį, sustabdomas jos vykdymas, tokie argumentai pažeidžia Bendrojo susitarimo 3 straipsnyje pateikiamą darbo ne visą darbo dieną apibrėžimą ir padaro beprasmišį šio susitarimo 4 straipsnio 1 dalyje įtvirtintą principą, draudžiantį darbuotojams, dirbantiems ne visą darbo dieną, sudaryti blogesnes darbo sąlygas nei panašioms darbuotojams, dirbantiems visą darbo dieną, vien dėl to, kad jie dirba ne visą darbo dieną.

74 Net jei minėtus argumentus reikėtų suprasti, kaip įrodančius, kad skirtingas požiūris į darbuotojus, dirbančius pagal „vertikalaus cikliško“ tipo darbo ne visą darbo dieną sistemą, ir darbuotojus, dirbančius visą darbo dieną, yra pateisinamas iš nacionalinės teisės kylančiomis priežastimis, reikia priminti, kad prašymą priimti prejudicinę sprendimą pateikęs teismas tiek, kiek jam leidžia pagal nacionalinę teisę suteikta diskrecija, turi aiškinti ir taikyti vidaus teisės nuostatą pagal Sąjungos teisės reikalavimus, o jeigu toks aiškinimas neįmanomas, netaikyti jokios reikalavimams prieštaraujančios vidaus teisės nuostatos (žr. 2007 m. gruodžio 18 d. Sprendimo *Frigerio Luigi & C.*, C-357/06, Rink. p. I-12311, 28 punktą).

75 Iš visų pirmiau pateiktų argumentų matyti, jog į pirmą pateiktą klausimą reikia atsakyti, kad senatvės pensijų atžvilgiu Bendrojo susitarimo 4 straipsnį reikia aiškinti taip: juo draudžiamos nacionalinės teisės nuostatos, pagal kurias apskaičiuojant darbuotojų, dirbančių pagal „vertikalaus cikliško“ tipo darbo ne visą darbo dieną sistemą, darbo stažą, reikalingą teisei į tokią pensiją įgyti, neįtraukiami laikotarpiai, kuriais jie nedirbo, nebent toks skirtingas požiūris pateisinamas objektyviomis priežastimis.

Dėl antrojo klausimo

- 76 Antruoju klausimu prašymą priimti prejudicinį sprendimą pateikęs teismas iš esmės klausia, ar Bendrojo susitarimo 1 straipsniu ir 5 straipsnio 1 dalimi draudžiamos tokios nacionalinės teisės nuostatos, kokios nagrinėjamos pagrindinėse bylose, tiek, kiek jos sudaro darbuotojams didelių kliūčių pasirenkant „vertikalaus cikliško“ tipo darbą ne visą darbo dieną.
- 77 Iš Bendrojo susitarimo 1 straipsnio aišku, kad juo siekiama dviejų tikslų: skatinti darbą ne visą darbo dieną, gerinant jo kokybę, ir pašalinti diskriminaciją tarp darbuotojų, dirbančių ne visą darbo dieną, ir darbuotojų, dirbančių visą darbo dieną (minėto Sprendimo *Michaeler ir kt.* 22 punktą).
- 78 Bendrojo susitarimo 5 straipsnio 1 dalies a punkte, atsižvelgiant į šiuos du tikslus, numatyta valstybių narių pareiga „nustatyti ir peržiūrėti teisinio ar administracinio pobūdžio kliūtis, kurios gali apriboti darbo ne visą darbo dieną galimybes, ir prireikus šias kliūtis pašalinti“.
- 79 Pagrindinėse bylose nagrinėjamomis teisės nuostatomis, kiek jos susijusios su senatvės pensijomis, mokamomis dėl buvusių darbo santykių, išskyrus pensijas, mokamas pagal socialinės apsaugos sistemą, nustačius, kad apskaičiuojant darbo stažą, reikalingą teisei į pensiją įgyti, neįtraukiami laikotarpiai, kuriais nedirbta, įtvirtinamas skirtingas požiūris į darbuotojus, dirbančius pagal „vertikalaus cikliško“ tipo darbo ne visą darbo dieną sistemą, ir darbuotojus, dirbančius visą darbo dieną, todėl jomis pažeidžiamas nediskriminavimo principas, įtvirtintas Bendrojo susitarimo 4 straipsnyje. Be to, kaip pažymėta šio sprendimo 67 punkte, šį skirtingą požiūrį patvirtina tai, kad „vertikalaus cikliško“ tipo darbas ne visą darbo dieną yra vienintelis darbo ne visą darbo dieną būdas, kurį gali pasirinkti *Alitalia* įgulos nariai.

80 Visos šios aplinkybės darbą ne visą darbo dieną šios kategorijos darbuotojams gali padaryti mažiau patrauklų arba visiškai juos atgrasyti nuo darbo pagal tokią sistemą, nes, ją pasirinkus, būtų atidėta diena, nuo kurios jie įgyja teisę į pensiją, o šis atidėjimas būtų proporcingas darbo laiko sumažinimui, palyginti su panašių darbuotojų, dirbančių visos darbo dienos režimu, darbo laiku. Tokios pasekmės akivaizdžiai prieštarauja Bendrojo susitarimo tikslui sudaryti sąlygas plėtoti darbą ne visą darbo dieną.

81 Tad į antrąjį klausimą reikia atsakyti taip: jei prašymą priimti prejudicinį sprendimą pateikęs teismas prieis prie išvados, kad pagrindinėse bylose nagrinėjamos nacionalinės teisės nuostatos nesuderinamos su Bendrojo susitarimo 4 straipsniu, reikia aiškinti, kad šio susitarimo 1 straipsniu ir 5 straipsnio 1 dalimi tokios nacionalinės teisės nuostatos yra draudžiamos.

Dėl trečiojo klausimo

82 Trečiuoju klausimu prašymą priimti prejudicinį sprendimą pateikęs teismas iš esmės klausia, ar Bendrojo susitarimo 4 straipsniu, kuriame įtvirtintas nediskriminavimo principas, draudžiama ne tik diskriminacija tarp darbuotojų, dirbančių ne visą darbo dieną, ir panašių darbuotojų, dirbančių visą darbo dieną, bet ir diskriminacija tarp skirtingų darbo ne visą darbo dieną formų, pavyzdžiui, „vertikalaus cikliško“ tipo darbo ne visą darbo dieną ir „horizontalaus“ tipo darbo ne visą darbo dieną.

83 Atsižvelgiant į atsakymus į pirmuosius du klausimus, į šį klausimą nereikia atsakyti.

Dėl bylinėjimosi išlaidų

- ⁸⁴ Kadangi šis procesas pagrindinės bylos šalims yra vienas iš etapų prašymą priimti prejudicinį sprendimą pateikusio teismo nagrinėjamoje byloje, bylinėjimosi išlaidų klausimą turi spręsti šis teismas. Išlaidos, susijusios su pastabų pateikimu Teisingumo Teismui, išskyrus tas, kurias patyrė minėtos šalys, nėra atlygintinos.

Remdamasis šiais motyvais, Teisingumo Teismas (antroji kolegija) nusprendžia:

- 1. Senatvės pensijų atžvilgiu Bendrojo susitarimo, pridėto prie 1997 m. gruodžio 15 d. Tarybos direktyvos 97/81/EB dėl Bendrojo susitarimo dėl darbo ne visą darbo dieną, kuri sudarė UNICE, CEEP ir ETUC, 4 straipsnį reikia aiškinti taip: juo draudžiamos nacionalinės teisės nuostatos, pagal kurias apskaičiuojant darbuotojų, dirbančių pagal „vertikalaus cikliško“ tipo darbo ne visą darbo dieną sistemą, darbo stažą, reikalingą teisei į tokią pensiją įgyti, neįtraukiami laikotarpiai, kuriais jie nedirbo, nebent toks skirtingas požiūris pateisinamas objektyviomis priežastimis**
- 2. Jei prašymą priimti prejudicinį sprendimą pateikęs teismas prieis prie išvados, kad pagrindinėse bylose nagrinėjamos nacionalinės teisės nuostatos nesuderinamos su minėto Bendrojo susitarimo 4 straipsniu, aiškintina, kad šio susitarimo 1 straipsniu ir 5 straipsnio 1 dalimi tokios nacionalinės teisės nuostatos yra draudžiamos.**

Parašai.